

Uchwała z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 26/11

Sędzia SN Jacek Gudowski (przewodniczący)

Sędzia SN Teresa Bielska-Sobkowicz

Sędzia SN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Karola L. przeciwko "T.W.", sp. z o.o. w T. i Gminie T. o zapłatę, ewentualnie o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 13 lipca 2011 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Tarnowie postanowieniem z dnia 24 lutego 2011 r.:

„1. Czy po zmianie art. 49 k.c., dokonanej ustawą z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 116, poz. 731), nadal uzasadniony jest pogląd, wedle którego art. 31 ust. 1 ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (jedn. tekst: Dz.U. z 2006 r. Nr 123, poz. 858 ze zm.) statuuje po stronie osoby, która z własnych środków wybudowała urządzenia wodociągowe lub kanalizacyjne, roszczenie wobec gminy lub przedsiębiorstwa wodociągowo – kanalizacyjnego o zobowiązanie do odpłatnego przejęcia tego rodzaju urządzeń?

2. Czy fakt poniesienia kosztów budowy urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 k.c. oraz w art. 31 ust. 1 ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków, tylko w określonej części w stosunku do całości tych kosztów oznacza, że osoba je ponosząca nabywa w stosunku do przedsiębiorstwa wodociągowo-kanalizacyjnego, przyłączającego przedmiotowe urządzenia do swojej sieci, roszczenie o nabycie jedynie udziału w prawie własności urządzeń, odpowiadającego wysokości kosztów wydatkowanych na ich budowę, czy też okoliczność poniesienia przez daną osobę tylko części kosztów wybudowania urządzeń eliminuje w całości jej roszczenie o zobowiązanie do odpłatnego nabycia własności tego rodzaju urządzeń?"

podjął uchwałę:

1. Podstawę roszczenia o zobowiązanie do odpłatnego przeniesienia

własności urządzeń wodociągowych lub kanalizacyjnych stanowi – od chwili wejścia w życie ustawy z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 116, poz. 731) – art. 49 § 2 k.c.

2. Jeżeli koszty budowy urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 k.c., poniosło kilka osób, każdej z nich przysługuje – na podstawie art. 49 § 2 k.c. – wobec przedsiębiorcy, który przyłączył urządzenia do swojej sieci roszczenie o przeniesienie za wynagrodzeniem udziału w prawie własności tych urządzeń.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 5 października 2010 r. Sąd Rejonowy w Tarnowie oddalił powództwo Karola L. przeciwko T.W.", sp. z o.o. w T. i Gminie T. o zapłatę kwoty 4272 zł z odsetkami, ewentualnie o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli o przejęciu na własność za wymienioną kwotę odcinka sieci kanalizacyjnej znajdującej się na nieruchomościach położonych w K.M., stanowiących działki oznaczone nr 70/1, 70/2 i 65. Sąd Rejonowy uznał, że powodowi nie przysługuje roszczenie przewidziane w art. 33 ust. 1 ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (jedn. tekst: Dz.U. z 2006 r. Nr 123, poz. 858 ze zm. – dalej: "u.z.z.w."), ponieważ wykonany przez niego odcinek kanalizacyjny stanowi jedynie przyłącze, a nie jest urządzeniem kanalizacyjnym w rozumieniu tej ustawy.

Przy rozpoznawaniu apelacji powoda powstały przytoczone zagadnienia prawne budzące poważne wątpliwości, które Sąd Okręgowy w Tarnowie przedstawił do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Wskazał, że przed nowelizacją art. 49 k.c., dokonaną ustawą z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 116, poz. 731), która weszła w życie z dniem 3 sierpnia 2008 r., w judykaturze Sądu Najwyższego przeważał pogląd, iż art. 31 ust. 1 u.z.z.w. stanowi podstawę prawną roszczenia o zobowiązanie gminy lub przedsiębiorstwa wodociągowo-kanalizacyjnego do złożenia oświadczenia woli o odpłatnym nabyciu urządzeń wodociągowych i kanalizacyjnych. Stanowisko to, aprobowane w piśmiennictwie, znajdowało oparcie w wykładni celowościowej i funkcjonalnej art. 31 ust. 1 u.z.z.w. W ocenie Sądu

Okręgowego, nowelizacja art. 49 § 2 k.c., która *expressis verbis* statuuje po stronie inwestora prawo domagania się przewłaszczenia określonych urządzeń na rzecz przedsiębiorcy, w tym służących do doprowadzania wody i odprowadzania ścieków, uzupełnia brak regulacji prawnej adekwatnej z punktu widzenia celów art. 31 ust. 1 u.z.z.w. i chociaż zakresy obu wspomnianych przepisów nie w pełni się pokrywają, art. 49 § 2 k.c. zdaje się stanowić kompleksowe i wyłączone unormowanie roszczenia względem przedsiębiorcy o odpłatne nabycie własności urządzeń służących do doprowadzania wody i odprowadzania ścieków.

Niezależnie od kwestii wyboru właściwej podstawy prawnej dochodzonego roszczenia, Sąd Okręgowy wskazał, że przysługuje ono osobie, która sfinansowała koszty budowy urządzeń, w art. 31 ust. 1 u.z.z.w. bowiem chodzi o osoby, które wybudowały z własnych środków urządzenia, według zaś art. 49 § 2 k.c. z żądaniem wystąpić może osoba, która poniosła koszty budowy urządzeń. Wątpliwości powstają, gdy koszty budowy urządzeń zostały poniesione przez kilka podmiotów, tak jak w rozpoznawanej sprawie, w której bezsporne jest, że budowa odcinka kanalizacyjnego znajdującego się na nieruchomościach położonych w K.M. została sfinansowana nie tylko przez powoda, lecz również przez pozwaną Gminę w części odpowiadającej kwocie 1661,64 zł. (...)

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego, przed wejściem w życie ustawy z dnia 30 maja 2008 r. Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 8 marca 2005 r., III CZP 105/05 (OSNC 2006, nr 10, poz. 159) przyjął, że art. 49 k.c. nie stanowi samoistnej podstawy prawnej przejścia urządzeń służących do doprowadzania lub odprowadzania wody, pary, gazu, prądu elektrycznego oraz innych podobnych urządzeń na własność właściciela przedsiębiorstwa przez ich połączenie z siecią należącą do tego przedsiębiorstwa. Wejście w skład przedsiębiorstwa urządzeń wymienionych w art. 49 k.c. prowadziło jedynie do wyłączenia tych urządzeń spod działania zasady *superficies solo cedit*, wyrażonej w art. 48 i 191 k.c., natomiast kwestia ich własności pozostawała poza zakresem uregulowania art. 49 k.c., który nie określał ani podmiotu uprawnionego, ani tytułu prawnego przysługującego względem takich urządzeń. Wyłączenie działania zasady *superficies solo cedit* oznaczało jedynie, że własność wspomnianych urządzeń nie była pochłaniana przez własność nieruchomości i urządzenia takie stanowiły rzeczy ruchome samoistne albo rzeczy ruchome będące

częściami składowymi. Według Sądu Najwyższego, skutki przyłączenia do sieci przedsiębiorstwa urządzeń zależne były od stopnia ich związania z instalacją sieci przedsiębiorstwa; rozstrzygający był stopień ich fizycznego i funkcjonalnego związania z taką instalacją. Odrębność prawną zachowały jedynie takie urządzenia, których odłączenie nie powodowało zakłóceń w funkcjonowaniu sieci przedsiębiorstwa. Jeśli zatem urządzenia zostały tak dalece związane z instalacją sieci, że spełniały warunki określone w art. 47 § 2 k.c., z chwilą ich połączenia z instalacją sieci uzyskiwały status jej części składowej. W konsekwencji Sąd Najwyższy przyjął, że urządzenia, które stały się częścią składową instalacji sieci przedsiębiorstwa, stawały się własnością właściciela instalacji. Inne urządzenia stanowiły odrębne rzeczy ruchome i o ich własności mogły decydować strony umowy o przyłączenie do sieci, a w braku umowy – pozostawały własnością dotychczasowego właściciela.

Wejście w życie nowych rozwiązań doprowadziło do zmiany dotychczasowego stanowiska judykatury. Według znowelizowanego art. 49 § 2 k.c., osoba ponosząca koszty budowy urządzeń, o których mowa w § 1, i jest ich właścicielem, może żądać, aby przedsiębiorca, który przyłączył urządzenia do swojej sieci, nabył ich własność za odpowiednim wynagrodzeniem, chyba że w umowie strony postanowiły inaczej. Ponadto z żądaniem przeniesienia własności tych urządzeń może wystąpić także przedsiębiorca. Zgodnie z art. 49 § 1 k.c., urządzenia służące do doprowadzania lub odprowadzania płynów, pary, gazu, energii elektrycznej oraz inne urządzenia podobne nie należą do części składowych nieruchomości, jeżeli wchodzi w skład przedsiębiorstwa. Sąd Najwyższy w wyrokach z dnia 22 stycznia 2010 r., V CSK 195/09 (OSNC 2010, nr 7-8, poz. 116) oraz z dnia 22 stycznia 2010 r., V CSK 206/09 (nie publ.), uznając w dalszym ciągu, że od chwili wejścia w skład przedsiębiorstwa, własność wymienionych urządzeń nie jest już pochłaniana przez własność nieruchomości, wskazał, iż założenia przyjęte w znowelizowanym art. 49 k.c. wykluczają przyjmowaną dotychczas konstrukcję nabycia własności urządzeń przez połączenie z instalacją przedsiębiorstwa w taki sposób, że stają się jej częścią składową. Urządzenia określone w art. 49 § 1 k.c. z chwilą, gdy przez fizyczne połączenie z siecią przestają być częścią składową nieruchomości, zachowują status samoistnych rzeczy ruchomych, mogących być przedmiotem odrębnej własności i odrębnego obrotu.

W ocenie Sądu Najwyższego, świadczą o tym sformułowania art. 49 § 2 k.c. – „osoba, która poniosła koszty budowy urządzeń, o których mowa w § 1, i jest ich właścicielem” – oraz art. 305³ § 1 k.c. – „nabywcę urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 k.c.”. Urządzenia takie, nawet gdyby ich ścisłe związanie z instalacją sieci przedsiębiorstwa uzasadniać miało zastosowanie art. 47 § 2 k.c., nie stają się zatem częściami składowymi takiej instalacji. Według art. 49 § 2 k.c., wykazanie faktu poniesienia kosztów budowy rozstrzyga o własności urządzeń, które w wyniku połączenia z siecią przedsiębiorstwa nie należą już do części składowych nieruchomości i uzyskują status samoistnych rzeczy ruchomych, wchodzących w skład przedsiębiorstwa. Artykuł 49 § 2 k.c. przewiduje, że roszczenie o nabycie przez przedsiębiorcę własności takich urządzeń przysługuje osobie, która poniosła koszty ich budowy i jest ich właścicielem (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2011 r., V CSK 309/10, nie publ.).

Podzielając ten kierunek wykładni znowelizowanego art. 49 § 2 k.c. należy przyjąć, że zdarzeniem prawnym, którego skutkiem jest nabycie własności urządzeń określonych w art. 49 § 1 k.c., jest sfinansowanie kosztów ich budowy. Oznacza to, że podmiotem roszczenia przysługującego na podstawie art. 49 § 2 k.c. jest osoba, która poniosła koszty budowy urządzeń wchodzących w skład przedsiębiorstwa, stając się ich właścicielem, niezależnie – jak trafnie podkreśla się w piśmiennictwie – od przysługujących jej uprawnień do nieruchomości. Jeżeli osoba ta przenosi własność urządzeń, które po połączeniu z siecią są samoistnymi rzeczami ruchomymi, na rzecz osoby trzeciej, legitymowany na podstawie art. 49 § 2 zdanie pierwsze k.c. jest nabywca. Wykładnię tę wspiera uzasadnienie projektu ustawy nowelizującej art. 49 k.c., według którego, na wypadek odmowy zawarcia umowy przez przedsiębiorcę, roszczenie o nabycie takich urządzeń przysługuje osobie, która sfinansowała ich budowę, natomiast jeśli osoba ta odmawia zawarcia umowy – odpowiednie roszczenie przysługuje przedsiębiorcy, a jeżeli poniósł koszty ich budowy, stają się one *ex lege* jego własnością (por. Sejm VI kadencji, druk nr 81).

Pod użytym w art. 49 § 2 zdanie pierwsze k.c. pojęciem "poniesienia kosztów budowy urządzeń" należy rozumieć typowe zdarzenia prawne, w szczególności czynności prawne, z którymi ustawa łączy skutek w postaci nabycia własności rzeczy ruchomych. Podobnie jak w przypadku własności, źródłem współwłasności są zdarzenia prawne, z którymi ustawa łączy skutek w postaci nabycia przez

określone podmioty udziałów we współwłasności rzeczy ruchomych. Jeśli zdarzenia takie mogą być zakwalifikowane jako ponoszenie kosztów budowy urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 k.c., to kwalifikacja ta dotyczy każdego z współuprawnionych podmiotów. (...) O wielkości przysługującego udziału, jak również o wzajemnych uprawnieniach i obowiązkach współwłaścicieli rozstrzyga przede wszystkim treść stosunku prawnego będącego podstawą współwłasności. W braku takich postanowień, udziały we współwłasności urządzeń powinny się oznaczać – przez odpowiednie zastosowanie art. 193 § 1 k.c. – według wysokości poniesionych kosztów ich budowy.

Istotną cechą współwłasności w częściach ułamkowych jest to, że każdy ze współwłaścicieli może rozporządzać swoim udziałem bez zgody pozostałych współwłaścicieli (art. 198 k.c.) Z kolei roszczenie przewidziane w art. 49 § 2 zdanie pierwsze k.c. polega nie na możliwości rozporządzania własnością lub udziałem we współwłasności urządzenia, lecz przede wszystkim na możliwości przymuszenia przedsiębiorcy, który przyłączył urządzenie do swojej sieci, do złożenia oświadczenia woli o odpłatnym nabyciu – według brzmienia tego przepisu – jego własności. Współwłaściciel urządzenia uprawniony do swobodnego rozporządzania przysługującym mu udziałem jest jednocześnie uprawniony do samodzielnego wystąpienia przeciwko przedsiębiorcy, który przyłączył urządzenia do swojej sieci, z żądaniem nabycia tego udziału.

Jak wskazano w uzasadnieniu projektu ustawy, celem wprowadzenia do kodeksu cywilnego nowego unormowania było jednoznaczne określenie statusu prawnego urządzeń przesyłowych. Poza przypadkiem, w którym koszty budowy urządzenia poniósł tylko przedsiębiorca, znowelizowany art. 49 § 2 k.c. nie stanowi normatywnej podstawy do przyjęcia, że przedsiębiorca przyłączający urządzenia do swojej sieci staje się jego wyłącznym właścicielem; do tego mogą doprowadzić inne środki prawne. W założeniu ustawodawcy umowa powinna być zasadniczym instrumentem ukształtowania praw przedsiębiorcy do korzystania z urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 k.c. W braku porozumienia ustawa przyznaje zarówno właścicielom urządzeń, jak i przedsiębiorcom uprawnienia do dochodzenia przed sądem przymusowego przeniesienia własności urządzeń, tak aby w ostatecznym wyniku ich własność uzyskał przedsiębiorca. Jeśli przedsiębiorca uzyskuje w ten sposób jedynie udział we współwłasności urządzenia przesyłowego, wyjście ze współwłasności jest możliwe przede wszystkim w drodze czynności prawnej lub z

mocy orzeczenia sądu. Nic też nie stoi na przeszkodzie, aby przedsiębiorca dysponujący jedynie udziałem we współwłasności urządzenia przesyłowego wystąpił na podstawie art. 49 § 2 zdanie drugie k.c. wobec innych współwłaścicieli z żądaniem przeniesienia własności pozostałych udziałów.

Zgodnie z art. 31 ust. 1 u.z.z.w., osoby, które wybudowały z własnych środków urządzenia wodociągowe i urządzenia kanalizacyjne, mogą je przekazywać odpłatnie gminie lub przedsiębiorstwu wodociągowo-kanalizacyjnemu, na warunkach uzgodnionych w umowie. Dotychczasowa, utrwalona judykatura Sądu Najwyższego przyjmowała, że przepis ten pozwala na żądanie przed sądem zawarcia umowy o nabycie własności urządzeń kanalizacyjnych przez przedsiębiorstwo wodociągowo-kanalizacyjne za odpowiednim wynagrodzeniem.

Stanowisko Sądu Najwyższego nie jest jednak jednolite w kwestii skutków odmowy przedsiębiorstwa wodociągowo-kanalizacyjnego zawarcia umowy o nabycie własności urządzeń, o których stanowi art. 31 ust. 1 u.z.z.w. Według jednego stanowiska, odmowa zawarcia takiej umowy powoduje jedynie odpowiedzialność kontraktową (art. 471 k.c.), ponieważ sąd nie jest władny rozstrzygać o treści takiej umowy, jeżeli strony nie doszły do konsensu (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 marca 2006 r., I CSK 83/05, nie publ.). Według innego zapatrywania, wnoszącemu urządzenie własnym kosztem przysługuje wobec przedsiębiorstwa roszczenie o zawarcie stosownej umowy (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 2003 r., II CK 40/02, "Biuletyn SN" 2003, nr 8, s. 7, z dnia 23 lipca 2003 r., II CKN 346/01, nie publ., z dnia 29 czerwca 2004 r., II CK 404/03, "Biuletyn SN" 2004, nr 12, s. 8, z dnia 2 lipca 2004 r., II CK 420/03, "Monitor Prawniczy" 2005 nr 14, s. 709 i z dnia 31 stycznia 2007 r., II CNP 81/06, OSNC 2007, nr 12, poz. 188). Niezależnie od skutku, jaki wywołuje odmowa zawarcia umowy, w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego nie budzi wątpliwości, że przedsiębiorstwo jest zobowiązane do zawarcia umowy o nabycie urządzenia, o którym stanowi art. 31 ust. 1 u.z.z.w.

Z art. 49 § 2 k.c. wynika *expressis verbis*, że osoba ponosząca koszty budowy urządzeń przesyłowych i jest ich właścicielem, może żądać, aby przedsiębiorca, który przyłączył urządzenia do swojej sieci, nabył ich własność za odpowiednim wynagrodzeniem, chyba że w umowie strony postanowiły inaczej. Z żądaniem przeniesienia własności tych urządzeń może wystąpić także przedsiębiorca. W uzasadnieniu projektu ustawy jednoznacznie nawiązano do regulacji art. 31 ust. 1

u.z.z.w. jako niewystarczającej i budzącej w praktyce wątpliwości, które powinna usunąć nowelizacja art. 49 k.c.

Dotychczasowe orzecznictwo Sądu Najwyższego, który dokonywał funkcjonalnej wykładni art. 31 ust. 1 u.z.z.w., wynikało z braku podstawy normatywnej dla instytucji obowiązkowego zawarcia przez przedsiębiorstwo wodociągowo-kanalizacyjne umowy o nabycie urządzenia kanalizacyjnego od osoby, która je wybudowała na własny koszt. Po wejściu w życie art. 49 § 2 k.c. można zatem twierdzić, że nie ma uzasadnienia teza, iż żądanie nabycia urządzenia przesyłowego od przedsiębiorcy oparte jest wciąż na art. 31 ust. 1 u.z.z.w., skoro art. 49 k.c. jednoznacznie, w sposób nie budzący wątpliwości, reguluje takie żądanie; zgodnie z regułą *lex posterior derogat legi priori*, art. 31 ust. 1 u.z.z.w. powinien być usunięty z systemu prawnego.

Prima facie można jednak uznać, że art. 49 § 2 k.c. ma walor regulacji ogólnej, odnoszącej się do wszelkiego rodzaju urządzeń przesyłowych, a nie tylko wodno-kanalizacyjnych. Artykuł 31 ust. 1 u.z.z.w. jest natomiast przepisem szczególnym, zawartym w ustawie szczególnej, dotyczącym tylko jednego z rodzajów urządzeń, o których stanowi art. 49 § 1 k.c. Zgodnie z regułą *lex posterior generalis non derogat legi priori speciali*, wejście w życie art. 49 § 2 k.c. – przepisu późniejszego, ale ogólnego – nie derogowało więc art. 31 ust. 1 u.z.z.w. – przepisu wcześniejszego, ale szczególnego. Artykuł 31 ust. 1 u.z.z.w. w ujęciu interpretacyjnym Sądu Najwyższego powinien mieć zatem wciąż zastosowanie jako podstawa normatywna żądania zawarcia przez przedsiębiorcę umowy o nabycie własności urządzeń, o których ten przepis stanowi.

Pogląd ten jednak nie zasługuje na akceptację. Artykuł 49 § 2 odsyła do art. 49 § 1 k.c., który stanowi o urządzeniach służących do doprowadzenia lub odprowadzania pary, gazu, energii elektrycznej a także płynów. Niewątpliwie określenie to obejmuje urządzenia wodociągowe i kanalizacyjne, służące według art. 2 pkt 14 i 16 u.z.z.w. gospodarowaniu wodą i ściekami. Można wobec tego uznać, że art. 31 ust. 1 u.z.z.w. nie jest przepisem szczególnym wobec art. 49 § 2 k.c., który – jako późniejszy – wyłącza stosowanie art. 31 ust. 1 u.z.z.w.

Artykuł 49 k.c. dotyczy również sytuacji, w których odnośne urządzenia zostały wybudowane i podłączone do sieci przed dniem 3 sierpnia 2008 r. Retroaktywność art. 49 k.c. nie narusza reguły wyrażonej w art. 3 k.c., gdyż wynika z celu regulacji, jakim było uporządkowanie stanu prawnego związanego z podłączaniem

wymienionych w tym przepisie urządzeń do sieci przedsiębiorstwa (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2010 r., V CSK 185/09, z dnia 22 stycznia 2010 r., V CSK 206/09, z dnia 2 marca 2006 r., I CSK 83/05, nie publ., z dnia 23 lipca 2003 r., II CKN 346/01, nie publ. i z dnia 26 lutego 2003 r., II CK 40/02, "Biuletyn SN" 2003, nr 8, poz. 7).

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 390 k.p.c. podjął uchwałę, jak na wstępie.